

George G. Potra

Editarea operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu^{*}

Publicarea operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu a fost resimțită și afirmată ca o necesitate cu cel puțin un sfert de veac în urmă, atunci când, în 1966, s-au comemorat, în România și străinătate, 25 de ani de la trecerea în neființă a marelui om politic și diplomat român.

Parcursul efortului întreprins de atunci până în prezent, de recuperare – prin identificare și editare – a unui volum cât mai mare de documente Titulescu se impune a fi evocat, cel puțin în linii generale și momente substanțiale, trecând în revistă hotărâri, proiecte, ample culegeri de documente, de varii tipuri, editate în diverse perioade, dar și apariții aleatorii, nu puțin importante, succese și neîmpliniri, oameni care s-au dedicat unor asemenea demersuri, fracturile impuse în timp de cenzura ideologică, într-o anumită perioadă, sau blocajul birocratic, în care s-a reunit diletantismul unor nechemăți cu dezinteresul altora, care au dus lăncezeala până la abandon, făcând munca celor capabili și doritori să publice acest corpus de documente, cu valoare națională și internațională, să nu-și găsească ani de zile fructificarea și finalizarea.

Dintr-o asemenea perspectivă va putea fi mai bine înțeles demersul nostru științific de astăzi, vor fi apreciate mai exact locul, rostul și valoarea sa, elementele de continuitate, dar și ceea ce distinge întreprinderea actuală de cele anterioare prin construcție, rigoare și ținută.

Într-un climat de oarecare dezgheț ideologic s-a reușit tipărirea volumului *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice* (colectiv de redacție: George Macovescu, redactor responsabil; Dinu C. Giurescu; Gheorghe Ploșteanu; George G. Potra; Constantin I. Turcu), Editura Politică, București, 1967, 894 p. + 31 ilustrații. Volumul a fost realizat în cadrul Oficiului de Studii și Documentare, Direcția Politică de Sinteză a Ministerului Afacerilor Externe. Au văzut atunci lumina tiparului 491 de documente, în marea lor majoritate inedite, înscrise în perioada 1920–1939.

Volumul, o adevărată premieră în istoriografia românească postbelică, a fost primit cu mare interes de cercurile de specialitate (istorici, juriști, economiști, filosofi, sociologi, diplomați), dar și de publicul larg, punând la dispoziție un corpus compact de documente esențiale pentru cunoașterea gândirii și acțiunii lui Nicolae Titulescu, pentru mai buna înțelegere și tratare științifică a direcțiilor și demersurilor de politică externă românească dintre cele două războaie mondiale oferind, în ultimă instanță, un nou orizont ideatic și factic.

^{*} Studiu publicat în volumul Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), Partea I*, Fundația Europeană Titulescu, București, 2003, pp. XCI–CXII; în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, Fundația Europeană Titulescu, București, 2007, pp. 505–533.

Constrângerile regimului – motivate direct sau subtextual de rațiuni interne și externe – au împiedicat, în ciuda tuturor tentativelor și demersurilor făcute, includerea în volumul tipărit atunci a unor înscrisuri esențiale privind probleme de fond și evenimente referențiale ale istoriei naționale, ale politicii interne și externe a României, a unor pagini importante ale gândirii și acțiunii lui Nicolae Titulescu în probleme ca: regimul de proprietate, reforma agrară, legislația fiscală, statutul minorităților, pluripartitismul interbelic, Partidul Comunist din România și Mișcarea Legionară, sistemul parlamentar, frontierele României, semnificația și importanța Războiului de Reîntregire, acțiunea politică și diplomatică a clasei politice și a monarhiei pentru făurirea României Mari și recunoașterea Unirii pe plan internațional, pozițiile și inițiativele Micii Înțelegeri și ale Înțelegerii Balcanice, consolidarea relațiilor cu marile democrații occidentale, spiritualizarea frontierelor ș.a. din volumul pregătit au fost scoase referiri la Basarabia, Bucovina de Nord, Cadrilater, teritorii ce aveau să fie înstrăinate, în 1940, prin șantaje și presiuni externe și care, prin Tratatul de Pace de la Paris din 1947, impus țării noastre, aveau să rămână în afara granițelor istorice ale României.

Ignorând realitățile din România acelei perioade, cronicari și comentatori din străinătate au reproșat îngrijitorilor acestui volum lipsa documentelor privind poziția lui Nicolae Titulescu în toate acele probleme mai sus menționate, lăsând pe alocuri să transpară acuza unei selecții arbitrare și neștiințifice din partea editorilor, ceea ce era și rămâne total nedrept.

Confrunțați cu această realitate, de nedepășit atunci, editorii primului volum de documente diplomatice privind marele om politic și diplomat român au alcătuit, în perspectiva schimbării ce avea să vină, un corpus de documente Nicolae Titulescu, de uz intern, însumând 7 volume, ce au adunat 1 336 piese, totalizând 3 039 pagini dactilografiate. Departe de a grupa toate materialele de interes privind pe Nicolae Titulescu – fie că avem în vedere arhivele de stat, bibliotecile naționale și colecțiile particulare din România, pe de o parte, fie că ne referim la arhivele din străinătate, cu precădere la cele din Statele Unite ale Americii (Hoover Archives), la cele ale ministerelor de Externe și ale unor fundații, din Franța, Marea Britanie, Germania, Italia, Federația Rusă de astăzi, la arhivele politico-diplomatice din statele vecine și, nu în ultimul rând, la Arhivele și Biblioteca Societății Națiunilor de la Geneva, pe de altă parte – acest corpus de documente a fost conceput ca o premisă substanțială, de neocolit, pentru noi demersuri de investigare, colectare, ordonare și valorificare științifică ale fondurilor Nicolae Titulescu.

În același an cu *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice* a văzut lumina tiparului *Nicolae Titulescu. Discursuri* (studiu introductiv, texte alese și adnotări de Robert Deutsch), Editura Științifică, București, 1967,

621 p + 53 ilustrații. Sub acest titlu, înglobând 76 documente, ce acoperă perioada 1904–1939, pe lângă discursuri propriu-zise sunt reunite conferințe, lecții introductive la diverse cursuri, răspunsuri la interpelări parlamentare, interviuri, declarații de presă, articole de presă, prefețe la lucrări științifice și conferințe publice ș.a. Reunind documente privind atât politica internă, cât și politica externă, unele editate deja în *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice*, culegerea *Nicolae Titulescu. Discursuri* a contribuit și ea – în ciuda insuficiențelor științifice, date mai ales de apelul la formule secundare, atunci când existau în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe actele oficiale originale, tipărite în broșuri în țară sau în străinătate sau aflate în manuscris – la susținerea efortului de a-l reda pe ilustrul înaintaș publicului românesc, mai ales celui care nu îi fusese contemporan și care fusese privat timp de peste două decenii și jumătate de ideile sale.

La împlinirea a 100 de ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu, s-a făcut – nu fără dificultăți complexe și prelungite – un nou pas pe linia restituirii omului politic și diplomatului român cercurilor intelectuale, dar și opiniei publice din străinătate. *Antologia Titulescu notre contemporain* (édition soignée par Valentin Lipatti, George G. Potra, Constantin I. Turcu; avant-propos de Ștefan Andrei, ministre des Affaires Etrangères), Les Editions Nagel, Paris, 1982, 222 p.+31 ilustrații – un adevărat document – a încercat cu onestitate și acribie o structurare a ideilor universului intelectual, politic și moral al celui pe care îl numim, pe bună dreptate, contemporanul nostru, titlu onorific acceptat azi de toți cei avizați și de bună credință, de la noi sau de aiurea.

Nu ar putea fi trecute cu vederea contribuțiile documentare aduse, din 1966 până astăzi, de cercetători români și străini, la cunoașterea vieții lui Nicolae Titulescu, care au îmbogățit și informația necesară articolelor, studiilor și lucrărilor ce îi sunt sau vor fi consacrate. Istorici, juriști, diplomați, publiciști au făcut să apară, mai mult sau mai puțin aleatoriu, în reviste de istorie, de drept, de istoria relațiilor internaționale, în gazete și reviste de cultură generală, o serie de documente de real interes. Chiar dacă demersurile acestora nu au condus la editarea unor volume distincte de documente, chiar dacă sub semnătura lor au apărut texte ambivalente, exegezele și comentariile fiind îngemănate cu documente propriu-zise în lucrări, studii și articole, și chiar dacă rigorile științifice nu au fost onorate în toate cazurile până la cap și cu toată acribia, aceste întreprinderi intelectuale își merită pe deplin locul în orice evocare. Nu intenționăm și, cu atât mai puțin, nu pretindem o enumerare exhaustivă a acestor demersuri, nu pentru că ar fi fastidioase, ci, poate, pentru că ar ocupa prea mult spațiu și, în mod sigur, ar depăși cadrul și rostul acestei note asupra ediției.

Documentele aparținând acestei categorii de editări sunt revelatorii pentru cunoașterea unor probleme și aspecte ca: reperele cronologice și genealogice ale familiei Titulescu; studiile din țară și străinătate, precum și

etapele carierei sale universitare; participarea sa la lucrările Consiliului Național pentru Unitatea Română în 1918, conferințele publice și întâlnirile cu personalități politice în cadrul cărora a susținut cauza unității naționale a României; relațiile cu Academia Română; sărăcirea patrimoniului omului politic român; tentativele cercurilor și grupărilor extremiste din țară și străinătate de a-l lichida fizic; spionarea sa de către serviciile secrete românești și străine; responsabilii demiterii lui Nicolae Titulescu; reacțiile române și străine față de scoaterea sa din viața politică; testamentele sale succesive; eșecul lui Nicolae Titulescu la alegerile de deputați din județul Olt din 1937; conferințele ținute în străinătate în timpul mandatului său de ministru al României la Londra și anii emigrației; factorii și personajele care au împiedicat înmormântarea sa în țară în martie 1941 și readucerea osemintelor sale ulterior, în ciuda tuturor solicitărilor făcute până în 1992; relațiile cu oameni politici, diplomați și oameni de cultură precum Take Ionescu, Ion I.C. Brătianu, Vintilă I.C. Brătianu, Octavian Goga, Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, Ion Antonescu, Carol al II-lea, Gheorghe Tătărescu, Gheorghe Argeșanu, Stelian Popescu, Petru Groza, Viorel Virgil Tilea, Constantin Vișoianu, Carol (Citta) Davila, Constantin (Dinu) Cesianu, Sextil Pușcariu, Ion Cantacuzino, Dimitrie Gusti, Vasile Pârvan ș.a.; relațiile României cu Franța, Marea Britanie, Italia, Germania, UR%SS, Polonia, Iugoslavia; pozițiile adoptate de Nicolae Titulescu în chestiuni ca reglementarea datoriilor de război față de Franța, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii și Canada; reacția Bucureștilor față de proiectul Pactului celor Patru Puteri prin care se dorea realizarea unui directorat european și demersurile de contracarare făcute la Paris și la Londra; pozițiile cercurilor politice românești și străine față de proiectul semnării unui Pact de asistență mutuală româno-sovietic, eforturile de contracarare a demersurilor diplomatice ale lui Nicolae Titulescu, presiunile acestora pentru înlăturarea sa de la Palatul Sturdza; relațiile cu oameni politici ca Austen Chamberlain, Winston Churchill, Louis Barthou, Joseph Paul-Boncour, Yvon Delbos, Maksim Maksimovici Litvinov, Edvard Bensș, Milan Stojadinović, Mirosław Arciszewski ș.a. Un aport considerabil la cunoașterea pieselor documentare privind pe Nicolae Titulescu l-a constituit indiscutabil identificarea și prezentarea a 435 documente – integrale, extrase sau rezumate – aflate la Hoover Archives. Și-au legat numele de asemenea contribuții documentare cercetători români și străini, unii mai vârstnici, alții mai tineri, fiecare dintre ei și toți la un loc meritând aprecierea și respectul nostru pentru interesul și pasiunea lor față de problematica titulesciană: Costin Murgescu, Walter Bacon, Valeriu Florin Dobrinescu, George G. Potra, Ioan Lăcustă, V. Matei, D. Ivănescu, Emil Popescu, Gheorghe Buzatu, Dinu C. Giurescu, Alexandru Dobre, Robert Deutsch, Nicolae Petrescu, Emil Păunescu, Grigore Geamănu, Jacques de Launay, Aurelia Grosu, Laurențiu Guțică, Cristina Păiușan, Constantin I. Turcu, Ion

Calafeteanu, Marian Ștefan, Iosif Constantin Drăgan, Mihai Pelin, Ion M. Oprea, Ion C. Grecescu, Tatiana Pokivailova, Laura Cosovanu, Viorica Moisuc, Luchian Deaconu, Otilia Gherghe, George Corbu, Dan Radu Vlad, Alexandru Șerban, Ioan Șerb, Mircea Mușat, Leon Kalustian ș.a.

Sfârșitul anului 1989 a deschis noi perspective istoriografiei naționale, iar, în acest cadru, și celei titulesciene.

La 15 martie 1991 s-a semnat Actul de constituire a Fundației Europene Titulescu.

„Obiectivul principal al Fundației Europene Titulescu – așa cum este el definit în Actul de constituire din 15 martie 1991, modificat prin Actul adițional, înregistrat ca legal de Judecătoria Sectorului 1, București, la 12 martie 2002 – este de a onora memoria acestui mare jurist, diplomat și om politic, încurajând studiul relațiilor internaționale contemporane, dreptului internațional și organizațiilor internaționale. Ea se va strădui să mențină interesul pentru această personalitate istorică care a fost Nicolae Titulescu și pentru opera sa teoretică și practică. Acest interes și-a găsit expresia consacrată în analiza acțiunilor diplomatice și politice pe care le-a întreprins în serviciul României, al cooperării, păcii și securității în Europa și în lume.

În acest scop, Fundația își propune:

să editeze opera științifică, diplomatică și politică a lui Nicolae Titulescu în limbi europene de largă circulație [...]“. (Adrian Năstase, *Nicolae Titulescu. Contemporanul nostru. Notre contemporain*, ediția a doua revăzută și adăugită, Regia autonomă Monitorul Oficial, București, 2002, pp.175, 184, 406, 414).

Statutul Fundației Europene Titulescu, adoptat tot la 15 martie 1991 – modificat prin Actul adițional autentificat din 7 martie 2002 – fixa și el, prin articolul 4, obiectivul Fundației Europene Titulescu în termeni aproape identici cu cei folosiți în Actul de constituire. (Adrian Năstase, *op. cit.*, pp.181, 187, 411, 415).

La 14 august 1991, Guvernul României a adoptat Hotărârea nr. 563 privind valorificarea Arhivei Ministerului Afacerilor Externe (Monitorul Oficial al României, Partea I, Legi, decrete, hotărâri și alte acte, an III, nr. 261, 21 decembrie 1991).

Articolul 8 al acestei Hotărâri prevedea:

„Ministerul Afacerilor Externe va întreprinde demersurile și măsurile necesare în vederea publicării lucrării lui Nicolae Titulescu asupra politicii externe a României, scrisă în 1937, în limba engleză. Lucrarea va fi tipărită în limba română și în versiunea originală.

Se va edita, de asemenea, opera diplomatică completă a lui Nicolae Titulescu“.

La 17 octombrie 1991, George G. Potra a elaborat și înaintat conducerii Ministerului Afacerilor Externe și Fundației Europene Titulescu Proiectul publicării integrale a operei politico-diplomatice a lui Nicolae

Titulescu (*Opera politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu*, în „Lumea, nr. 28, 9 iulie 1992; Adrian Năstase, *op. cit.*, pp. 194-199; 426-431).

Colecția de documente privind opera politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu urma să cuprindă – potrivit Proiectului inițial, amendat și amendabil pe parcurs – 16 volume, de cca. 400–500 de pagini fiecare, structurate și editate după criteriile științifice, similare tuturor celor folosite și respectate de marile colecții de documente publicate sub auspiciile ministerelor de Externe din țări ca Franța, Italia, Germania, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii ș.a.

Editorii își propun să publice toate actele semnificative avându-l ca emitent direct sau asociat pe Nicolae Titulescu (în diferite ipostaze publice: deputat, publicist, ministru de Finanțe, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Londra, reprezentant al României la diferite organisme internaționale sau ca participant-delegat la diverse conferințe specializate, la nivel subregional, regional și mondial, ca și în calitate de ministru de Externe). În mod firesc editorii vor publica toate actele semnificative, avându-l drept autor principal sau asociat pe Nicolae Titulescu (rapoarte, memorandumuri, aide-memoire-uri, note, circulare, telegrame, interviuri, declarații, cuvântări, conferințe, intervenții la tribuna internațională, în plen, consilii sau comisii, răspunsuri la interpelări parlamentare, decizii de numire sau revocare a unor diplomați români, testamente, procuri, mesaje, articole, prefețe, evocări ale unor momente istorice și personalități politice), precum și actele majore (tratate, acorduri, convenții, protocoale, hotărâri de aderare la organisme internaționale, acte de ratificare, hotărâri privind organizarea sau reorganizarea Ministerului Afacerilor Străine, de stabilire a relațiilor diplomatice sau consulare cu diverse state, de înființare, desființare sau întrerupere a unor misiuni diplomatice și consulare românești în străinătate, depline puteri ș.a.).

Avem convingerea că în culegerea de documente a cărei realizare treptată o urmărim trebuie să-și găsească locul atât activitatea de politică internă, cât și activitatea de politică externă. Și aceasta pentru mai multe rațiuni. Nu se poate face o strictă delimitare, nici de fond, nici formală, între aceste două ipostaze, invocarea unui punct cronologic fiind totdeauna discutabilă. Ca om politic – membru al unui partid politic de marcă, ca deputat în Parlamentul României – Nicolae Titulescu s-a pronunțat în mari probleme (reforma agrară, reforma fiscală, reforma constituțională), de interes național și internațional, a promovat și susținut decizii majore privind războaiele balcanice, dar mai ales intrarea României de partea Aliatilor pentru ducerea și victoria Războiului de Reîntregire. Ca angajat prioritar într-o activitate politico-diplomatică, Nicolae Titulescu nu a încetat, și nici nu putea să o facă, să-și exprime punctul de vedere, căutat, urmat și ascultat în probleme de politică internă (criza dinastică, criza economico-financiară, degradarea climatului social-politic, ecloziunea curentelor și formațiunilor

extremiste, autoritarismul monarhiei ș.a.). Nu trebuie uitat că, în câteva rânduri, din înaltele funcții și îndatoriri ce le avea pe plan extern, Nicolae Titulescu a fost chemat și i s-a încredințat mandatul de a forma guvernul, având ample și complexe consultări, pertractări, negocieri, purtate, de astă dată, de omul politic și diplomatul român în jurul unor chestiuni de politică internă. Sunt suficiente argumente pentru a trata omul politic integral, chiar dacă o fațetă sau alta a activității sale au avut ponderi diferite în anume perioade.

Nutrim speranța că editarea operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu va contribui în mod hotărâtor la descifrarea biografiei politice a marelui om politic și diplomat român, la evaluarea corectă și nuanțată a efortului său în politica internă, dar și, într-o măsură relevantă – având în vedere perioada îndelungată în care acesta s-a ilustrat pe scena politică și diplomatică românească și internațională – la punerea în lumină a principiilor cardinale și obiectivelor majore ale politicii externe românești. Ideile lui Titulescu privind exigențele dezvoltării social-economice, legalitatea și moralitatea internaționale, pacea, războiul, securitatea, dezarmarea, revizionismul, terorismul politic, cooperarea economică și cultural-științifică internațională, abordare globală ca spațiu și problematică, locul și rolul organismelor de vocație mondială și în apărarea păcii, eliminarea pericolului de război, prevenirea și sancționarea agresiunii, în promovarea și apărarea drepturilor omului, în lichidarea sărăciei, foametei, analfabetismului, bolilor endemice, dezvoltarea conlucrării internaționale pentru a da șanse progresului, democrației și umanismului prezintă prin conținutul lor original și caracterul lor realist un deosebit interes, păstrându-și – în ciuda trecerii timpului și a tuturor atentatelor la aceste valori – deplină și permanentă actualitate, certificându-i lui Nicolae Titulescu titlul de mare Român, mare European, mare Contemporan.

Între adoptarea acestui program editorial și apariția primelor volume consacrate lui Nicolae Titulescu s-au scurs doi ani, dincolo de care se identifică disfuncții guvernamentale, dificultăți birocratice și financiare, ca să ne limităm la factori „obiectivi“, un asemenea proiect, și la noi și aiurea, nefiind ocolit de adversități mai mult sau mai puțin subtile.

În anii 1994–1996, sub egida Fundației Europene Titulescu, au fost editate lucrările: Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, Editura Enciclopedică, București, 1994, 423 p. + 25 ilustrații; Nicolae Titulescu, *Romania's Foreign Policy (1937)*, Encyclopaedic Publishing House, București, 1994, 403 p. + 25 ilustrații; Nicolae Titulescu, *La Politique extérieure de la Roumanie (1937)*, Editions Encyclopédiques, București, 439 p. + 25 ilustrații, toate volumele fiind îngrijite de George G. Potra și Constantin I. Turcu.

Elaborată cu peste 66 de ani în urmă, această lucrare, cunoscută de unii sub sintagma „cartea secretă a lui Titulescu“, n-a putut fi tipărită până

în anii 1994–1996, din cauza conjuncturilor complexe și contradictorii, potrivnice oricum – regimurile carlist, antonescian și comunist – întâlnite pe parcursul acestui întreg interval.

Timp de aproape trei decenii, în ciuda informațiilor certe că o asemenea carte existase, inclusiv ca șpalturi, cercetătorii români și cei din străinătate nu au avut acces la amintita lucrare, riscând să presupună că s-a pierdut.

În anii '60, lucrarea *Politica externă a României* a intrat în Arhiva Ministerului Afacerilor externe, în două variante și mai multe exemplare.

O primă variantă, în engleză, după părerea noastră un original, în trei exemplare, a fost încredințată Ministerului Afacerilor Externe, în 1965, alături de numeroase documente și fotografii, de unul dintre cei mai apropiați colaboratori, Savel Rădulescu, Profesor universitar, subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Străine, executor testamentar al marelui dispărut.

O a doua variantă, în engleză, după părerea noastră un original, în trei exemplare, a fost încredințată Ministerului Afacerilor externe, în 1965, alături de numeroase documente și fotografii, de unul dintre cei mai apropiați colaboratori, Savel Rădulescu, profesor universitar, subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Străine, executor testamentar al marelui dispărut.

O a doua variantă, în engleză, după părerea noastră un original, în două exemplare, reprezintă dle fapt textul definitiv al lucrării, în care sunt inserate toate observațiile, adnotările și corijările lui Nicolae Titulescu. Această versiune, în două exemplare, a intrat în posesia Ministerului Afacerilor Externe al României, prin achiziționarea, cu forme legale, în 1968, la Paris, împreună cu alte documente diplomatice românești, de la doamna Maria (Marize) Nenișor (născută Iuca), prima soție a lui Gheorghe (Georgel) Nenișor, nepot de soră al lui Nicolae Titulescu.

În 1995, Fundația Europeană Titulescu a avut șansa, grație amabilității domnului Gilbert Monney Câmpeanu, să intre în posesia textului francez al lucrării lui Nicolae Titulescu. Potrivit informațiilor ce ni s-au dat, textul a rămas, după moartea lui Nicolae Titulescu, în arhiva personală a diplomatului român George Anastasiu, care primise încă din 1935, din partea ministrului de Externe al țării noastre, sarcina de a-i strânge și ordona toate înscrisurile necesare unor eventuale memorii.

Analiza critică a versiunilor dovedește că textul în limba franceză a servit drept bază textului în limba engleză.

Debutul colecției, atât de încurajator, n-a avut o continuare la fel de fericită. În ciuda interesului manifestat de îngrijitorii colecției, a faptului că s-a procedat la pregătirea și definitivarea altor volume ce figurau în Proiectul aprobat al *Operei politico-diplomatice al lui Nicolae Titulescu*, timp de câțiva ani n-a mai apărut nici unul dintre ele. S-au dat explicații și se

mai pot adăuga încă. Cert este că nu au operat considerente politice, ci mai ales schimbări de echipă, birocrăția și nu în ultimul rând diletantism și dezinteresul unor persoane care au făcut ca Fundația Europeană Titulescu să nu-și mai exercite toate funcțiile, dintre care cea de editor în primul rând.

Așa fiind, nu se poate spune însă că în Români a încetat să se mai publice documente, articole, studii, lucrări consacrate lui Nicolae Titulescu.

La mijlocul anilor '90, în colecția „Biblioteca de istorie contemporană a României“, a apărut volumul Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace* (ediție îngrijită de George G. Potra și Constantin I. Turcu; studiu introductiv de George G. Potra), Editura Enciclopedică, București, 1996, 727 p.+ 38 ilustrații.

Discursurile, cuvântările, conferințele lui Nicolae Titulescu ocupă un loc aparte în oratoria românească.

Includerea sa de timpuriu în prestigioasa *Antologie a oratoriei românești* realizată în anul 1944 de V.V. Haneș certifică înalta apreciere pe care contemporanii o acordau altitudinii ideatice și frumuseții stilistice ale intervențiilor publice având drept autor pe marele om politic și diplomat român.

Prezența lui Nicolae Titulescu în acest plan se întinde pe mai mult de trei decenii, mai exact de la 20 decembrie 1913 – primul său discurs în Adunarea Deputaților – până la 27 iunie 1937 – ultima sa conferință ținută la Bordeaux, la Congresul Asociației Mutilaților și Foștilor Combatanți.

Nu dispunem de o listă completă și exactă a tuturor intervențiilor publice ale lui Nicolae Titulescu. Putem afirma însă cu certitudine că marile sale discursuri, cuvântări și conferințe au fost identificate, în ciuda faptului că sunt răspândite în numeroase arhive din țară, mai ales, din străinătate, ca și în publicații românești și străine greu accesibile.

Din perspectiva publicării întregii opere politico-diplomatice a marelui bărbat de stat român o cercetare exhaustivă a acestei laturi a activității sale se impune în mod stringent.

La capătul unei cercetări îndelungate și a unui efort de selecție care a ridicat nu puține întrebări, editorii s-au oprit asupra unui număr de 22 intervenții publice.

Criteriile de selecție au avut în vedere, în mod firesc, importanța acestor intervenții, precum și ilustrarea întregului interval temporal și a întregului spațiu geografic în care s-a manifestat.

Cititorii acestui volum au putut remarca preocuparea editorilor pentru cuprinderea întregii perioade de manifestare a ilustrului nostru înaintaș și, în mod indiscutabil, pentru editarea tuturor marilor discursuri, cuvântări și conferințe, apreciate de către titulescologi ca fiind în cel mai înalt grad ilustrative pentru bogăția și originalitatea ideilor lui Nicolae Titulescu.

Densitatea prezențelor sale în acest plan este inegală în timp. Potrivit informațiilor de care dispunem, segmentele temporale cele mai dense din acest punct de vedere sunt anii 1913–1915, 1929–1931m 1933–1936, 1937.

Faptul că Nicolae Titulescu s-a putut manifesta pe acest teren și după eliminarea sa nedreaptă și dăunătoare din guvernul României, la 29 august 1936, atestă prețuirea pe care i-o acordau unele cercuri politice, academice și opinia publică din diverse țări, dovedind încă o dată și încă o dată că ecoul discursurilor și conferințelor sale nu era legat în mod direct de calitățile sale oficiale, ci era întotdeauna un reflex al punctelor de vedere exprimate, al coerenței gândirii, al solidității argumentelor, al arhitecturii democrației, al patetismului pledoariei, al perfecțiunii formei.

S-a afirmat – și pe bună dreptate – că marile idei ale lui Nicolae Titulescu își păstrează, în ciuda trecerii timpului, o inalterabilă actualitate.

Selecția oferită atunci – reunind luări de poziție în problemele unității naționale și integrității teritoriale, independenței și suveranității țării, dezvoltării relațiilor bilaterale, politice, economice, culturale și umane, spiritualizării frontierelor, ale construcției unui sistem viabil de securitate regională și continentală, ale raportului dintre securitate și dezarmare, ca și dintre revizionism și terorism, ale contracarării curentelor și politicilor extremiste și totalitare, ale consolidării organizațiilor de vocație universală, ale prezervării păcii și preîntâmpinării războiului – nu face decât să confirme în mod strălucit o asemenea afirmație.

Demersul care a condus la apariția volumului *Pledoarii pentru pace* se distinge de altele precedente prin câteva elemente de substanță.

Pentru prima dată au fost reunite în acest volum doar discursuri, cuvântări și conferințe, ceea ce îl deosebește de experiențele, fără doar și poate utile, pe care le-au reprezentat la vremea lor volumele *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice*, Editura Politică, București, 1967 și *Nicolae Titulescu. Discursuri*, Editura Științifică, București, 1967, care, pe lângă discursuri, cuvântări, conferințe au inclus interviuri, declarații de presă, comunicate de presă – indiscutabil acte importante, care deși țin de sfera manifestării publice nu au nici o legătură cu oratoria – ca și documente de alt gen, care țin de laboratorul intim al oricărei cancelarii diplomatice, precum telegrame, note, rapoarte, memorandumuri ș.a.

Așa fiind, el are o evidentă și deplină coerență.

Volumul cuprinde pentru prima dată conferințele ținute de Nicolae Titulescu în Marea Britanie în vara anului 1937, cunoscute până atunci doar prin relatările fragmentare și reduse ca dimensiuni, pe care presa celei de-a doua jumătăți a deceniului al patrulea le-a inclus în condițiile de manifestă ostilitate a cercurilor guvernante de la București.

Așa fiind, volumul *Pledoarii pentru pace* are un conținut în mare măsură inedit, accentuând caracterul de restituire documentară și sporindu-i cota de interes.

În fiecare dintre cazuri au fost cercetate arhivele și publicațiile, românești și străine, pentru a descoperi piesele originale, eliminând, pe bază de confruntare, formulele primare sau prelucrările de presă în scopul unor redări abreviate. Această operațiune s-a impus cu atât mai mult cu cât nu în toate cazurile am putut intra în posesia versiunii autorizate de către Nicolae Titulescu.

Dorința de a nu altera în nici un fel frumusețea expresiei i-a determinat pe editori să includă în toate cazurile textul original și traducerea lui. Din cele 22 de discursuri, cuvântări și conferințe, unul a fost rostit în limba română, 7 în limba engleză, 13 în limba franceză și unul în limba germană. Pentru discursul *Inima României* nu am dispus de o traducere în limbi străine, astfel că l-am însoțit de o traducere de primă apariție în limba engleză. În cazul conferinței Progresul ideii de pace, al cărei text în limba engleză nu a fost găsit până în prezent (există riscul să se fi pierdut) am procedat la includerea unei traduceri în limba engleză, limbă în care cu siguranță a fost rostită.

Din rațiuni metodologice fiecare dintre textele în limba română a fost așezat lângă textul în limba străină respectivă, permițând duble confruntări, atât pentru români, cât și pentru străini (în special romaniști).

Volumul asigură astfel o cameră de rezonanță infinit mai mare discursurilor, cuvântărilor și conferințelor titulesciene, oferind un extraordinar material de studiu deopotrivă istoricilor, juriștilor, politologilor și stilistilor.

În afara cazurilor în care discursurile, cuvântările și conferințele respective au intrat în istoria oratoriei românești cu titluri date de însuși Titulescu – *Politica și pacea, Dinamica păcii, Societatea Națiunilor și minoritățile, Progresul ideii de pace, România și revizuirea tratatelor, Ordinea în gândire* – pe toate celelalte le-am titrat cu sintagme titulesciene, proprii fiecărui discurs, esențializând metaforic fiecare demers în parte.

Se asigură astfel textelor cuprinse în volum un plus de diversitate și plasticitate, sporind puterea de atracție a fiecărui demers.

Editorii și-au propus și au realizat o confruntare a traducerilor, fie că este vorba de traducerea din engleză, franceză și germană în limba română, fie că este vorba de retroversiunea din română în una din limbile mai sus citate. În cazul traducerilor în limba română, publicate la vremea respectivă, multe dintre ele în ziare și reviste din țară, s-a intervenit masiv, textele având numeroase inadvertențe date de transmiterea lor parazitată din străinătate în România, de traducerea grăbită și adesea superficială impusă de exigențele publicării operative, de la o zi la alta, de culegerea plină de greșeli și omisiuni. Intervențiile au fost făcute cu mare prudență, manifestând grijă deosebită pentru restituirea sintagmelor titulesciene și pentru păstrarea limbajului de epocă.

Volumul își are astfel asigurată o acuratețe mai mare decât toate precedentele în materie. Se impun a fi menționate, în cadrul preocupărilor titulesciene, lucrările semnate de Valeriu Florin Dobrinescu: *Titulescu și Marea Britanie*, Editura Moldova, Iași, 1991, 220 p. și *Titulescu, Antonescu și relațiile anglo-române din anii '20*, Editura Neuron, Focșani, 1995, 154 p. Autorul fructifică cu sagacitate și rigoare frecvente și îndelungate cercetări în arhivele britanice, americane și românești, dându-ne studii aprofundate privind relațiile româno-britanice, la care adaugă documente inedite, având legături directe sau indirecte cu persoana, viața și activitatea lui Nicolae Titulescu: 85 de documente în primul volum, 30 de documente în al doilea volum, ambele citate mai sus. Aportul editorului la cunoașterea fondului documentar Nicolae Titulescu este valoros și acoperă un segment în cea mai mare parte neinvestigat, care fundamentează cercetările de până acum și altele noi posibile, atât privind relațiile bilaterale ale celor două țări, cât și prezența și acțiunea lui Nicolae Titulescu în spațiul politic, economic și cultural britanic.

Trecând în revistă demersurile întreprinse în anii '90 pentru tipărirea documentelor privind pe Nicolae Titulescu, ne oprim sumar și asupra lucrărilor lui Ion Grecescu, **Nicolae Titulescu. Documente confidentiale**, Editura Academiei Române, București, 1992, 176 p. și *Nicolae Titulescu. Basarabia pământ românesc*, Editura Rum-Irina, București, 1992, 136 p. „Volumul de față – afirmă autorul în prima lucrare citată de noi – cuprinde unele din memoriile, rapoartele și scrisorile cu caracter confidențial prezentate sau trimise șefului statului și primului-ministru al României de către Nicolae Titulescu în timp ce funcționa ca ministru al Afacerilor Externe și mai ales după înlăturarea sa din această funcție. Fragmente, extrase sau citate din aceste documente au fost inserate de diverși cercetători în lucrările lor, însă publicarea în întregime a acestora nu s-a putut face decât în prezent.“

Afirmația este cel puțin inexactă.

Unele din aceste documente fuseseră publicate cu ani în urmă, fie în țară, fie în străinătate: Memoriul adresat de către Nicolae Titulescu Regelui Carol al II-lea în legătură cu Proiectul Pactului celor Patru Puteri, 9 aprilie 1933 – de către Dinu C. Giurescu, *La diplomatie roumaine et le Pacte des Quatre (1933)*, în „revue Roumaine d'Histoire“, tom III, nr.1, 1969, pp. 77–102; Memoriul adresat de către Nicolae Titulescu Regelui Carol al II-lea privind relațiile româno-sovietice, sfârșitul anului 1939–începutul anului 1940 – în *Antonescu, mareșalul României și războaiele de întregire*, vol.III (mărturii și documente îngrijite de Iosif Constantin Drăgan), editura Nagard, Milano, 1989, pp. 44–76; Scrisoarea trimisă de către Nicolae Titulescu lui Winston Churchill, prim-ministru al Marii Britanii, 10 decembrie 1940 – în *Titulescu și strategia păcii*, Editura Junimea, Iași, 1982, pp. 467–470; Deplinele puteri acordate de către Guvernul român lui Nicolae Titulescu

pentru semnarea unui pact de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică, 14 iulie 1936 – în *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice*, Editura Politică, București, 1967, pp. 796–797; Textul protocolului Nicolae Titulescu-Maksim Litvinov privind Pactul de asistență mutuală româno-sovietic, 21 iulie 1936 – de către Jacques de Launay, *Titulescu et l'Europe*, Editions Byblos, Nyon, 1976, pp. 155–158, de către Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *Politica de apărare națională a României în contextul european*, Editura Militară, București, 1981, p. 389 și de către Valeriu florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Editura Junimea, Iași, 1991, pp. 193–194; Testamentul lui Nicolae Titulescu prin care solicită să fie îngropat la Brașov, 5 ianuarie 1940 – de către Grigore Geamănu, *Testamentul politic al lui Nicolae Titulescu*, în „Magazin Istoric“, an XV, nr. 9, septembrie 1981, pp. 8–11, 61, și Grigore Geamănu, *Nicolae Titulescu's Political Testament*, în „Romania Today“, nr. 1, ianuarie 1982, pp. 47–49.

La împlinirea a 120 de ani de la nașterea marelui nostru înaintaș, Fundația Europeană Titulescu i-a adus un vibrant omagiu, publicând albumul *Nicolae Titulescu, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan* (o restituire foto-documentară realizată de George G. Potra, Cristina Păiușan și Dumitru Preda; cuvânt înainte de Adrian Năstase), București, 2002, 453 p. (in folio).

Adevărată istorie în imagini a ilustrului nostru compatriot, acest album este o necesară și fericită complementaritate a operei scrise de omul politic și diplomatul român – pe care Fundația Europeană Titulescu și-a propus și o urmărește în integralitatea ei – și a culegerilor de documente, antologiilor și exegezelor tot mai numeroase, elaborate și editate în țară și în străinătate în ultimele câteva decenii.

Albumul se întemeiază pe munca anevoioasă, de investigare și cercetare efectuată în arhive, biblioteci, anticariate, în colecții particulare, în țară și străinătate, și fructifică rezultatele identificării și selecției unei mari cantități de material foto-documentar, din fonduri care – în nu puține cazuri – au fost și continuă să nu fie aranjate după rigorile fototecilor de specialitate (având, mai grav încă, referințe pline de inadvertențe), acoperind aproape un secol de istorie, gândul și fapta, viața și moartea, contemporaneitatea și posteritatea lui Nicolae Titulescu.

În ciuda căutărilor, în Album nu se regăsesc unele segmente ale prezenței și activității sale în spații temporale și geografice substanțiale, fie că mărturiile au fost pierdute sau distruse în timp, că rămân rătăcite în fonduri ce nu au cunoscut prelucrarea arhivistică și, ca atare, nu au fost puse la dispoziția nici măcar a cercetătorului, fie că egoismul le ocultează, cu efecte dăunătoare asupra efortului nostru de reconstituire integrală.

În spațiul românesc, mulți dintre oamenii politici și diplomații români ai perioadei interbelice au fost lipsiți, la arestare, în crunții ani ai stalinismului, de o mare parte a înscrisurilor și fotografiilor lor – adeseori

chiar în totalitate –, familiile lovite de nenorocire, nu puține, procedând la distrugerea a tot ceea ce le mai rămăsese, pentru a nu fi invocate ca probe incriminatorii în procesele ce li se înscenaseră.

Documentele lui Nicolae Titulescu – inclusiv materialul iconografic – au avut ele însele un destin cel puțin ciudat, o traiectorie care nici până astăzi nu poate fi reconstituită cu exactitate, aflându-se nu doar în arhive și biblioteci publice din România, ci și în străinătate, ale căror fonduri din perioada respectivă sunt uneori închise sau doar restrictiv deschise, pe de o parte, și în colecții particulare, în care adesea moștenitorii nu știu ce au și cum ar trebui să procedeze cu aceste mărturii, pe de altă parte.

În ciuda celor peste 600 de imagini reunite în Album, editorii au încercat părerea de rău de a nu fi putut include secvențe de la întâlnirile lui Nicolae Titulescu cu: președintele SUA, Calvin Coolidge, cu secretarul de Stat american Frank Billings Kellogg; de la prezentarea scrisorilor de acreditare Regelui Marii Britanii, George al V-lea, de la convorbirile cu Winston Churchill, Ramsay MacDonald, Austen Chamberlain, Edgar Algernon Robert Cecil of Chelwood, Samuel John-Guerney Hoare of Templewood, Arthur Henderson, Edward Wood Halifax, Robert Anthony Eden of Avon, Frederick William Leith-Ross, Otto Niemeyer; de la primirea de către președintele Franței, Albert Lebrun și de la alte contacte și convorbiri cu Philippe Berthelot și Alexis Léger Léger; de la discuțiile cu Salazar și Mussolini; de la convorbirile cu președintele Turciei, Kemal Atatürk sau cu Regele Iugoslaviei Alexandru I Karadjordjević; de la primirea de către Papa Pius al XI-lea și Negusul Etiopiei, Hailé Selassié; de la complexe și frecvente schimburi de opinii cu Eric Drummond și Joseph Avenol, secretari generali ai Societății Națiunilor, de la onorarea sa cu titlul de doctor *honoris causa* al Universității din Atena, de la conferințele ținute la Academia Diplomatică Internațională, Camera Comunelor, Universitățile de la Cambridge și Oxford, de la întâlniri cu multe, multe ale personalități.

Albumul, primul de acest fel de la noi, reprezintă o construcție organică, reunind un relevant eseu semnat de președintele Fundației Europene Titulescu, prof. univ. dr. Adrian Năstase; o amplă evocare a reperelor temporale și acționale ale demersului ce a dus la apariția lucrării; setul masiv de foto-documente, ce beneficiază de explicații și repere bibliografice toate în limbile română, franceză și engleză, în fine, restituiri genealogice.

Construcție deopotrivă riguroasă și imaginativă, Albumul, prin el însuși, un document, reconstituie, cu o fluentă aproape filmică, biografia individuală și cea publică, intelectuală și politică, a marelui dispărut, viața, moartea și posteritatea sa, cu oamenii și locurile sale, cu ineditul și parfumul lor de epocă, peste care timpul a trecut nemilos.

Albumul restituie celor de azi – intelectuali sau oameni de rând, politicieni sau diplomați, tineri sau mai puțin tineri, români și străini – itinerarii ale cunoașterii, tensiuni și confruntări, pagini ale luptei cu blocaje egoiste sau conservatoriste, cu interese înguste sau ostile, ale succesului și descurajării, momente ale victoriei și înfrângerii trăite de conaționalul nostru, investit cu misiunea de luptător pentru demnitatea și dreptatea neamului românesc.

În același An Titulescu, sub egida Fundației Europene Titulescu, s-a adăugat restituirilor de documente, publicate anterior, volumul Pro și contra Titulescu (selecție, cuvânt înainte, note biografice, adnotări și explicații, indice de nume de George G. Potra), Editura Enciclopedică, București, 2002, 687 p.

Acesta reunește 284 mărturii, având ca autori doar contemporani ai lui Nicolae Titulescu; șefi de stat, prim-miniștri români și străini, nu puțini miniștri de Externe, alți membri ai echipelor guvernamentale, șefi de partid, oameni politici de la extrema stângă până la extrema dreaptă, din România, dar și din democrațiile occidentale, din regimurile totalitare sau profasciste ș.a., diplomați prestigioși, oameni de știință și cultură, ziariști, creatori de opinie, figuri proeminente ale organizațiilor cu vocație de universalitate.

Noutatea și originalitatea volumului constă, înainte de toate, în faptul că, pentru prima oară, personalitatea și opera lui Nicolae Titulescu sunt prezentate din perspective contradictorii aparținând partizanilor, colaboratorilor și susținătorilor, guvernanți sau nu, pe de o parte, opozanților și adversarilor din interior și exterior, pe de altă parte, sub semnături dând expresie unei palete de orientări și interese politice, economice și militare foarte diverse. Dispare, dintr-o asemenea perspectivă, o unilateralitate dăunătoare, redând cercurilor științifice și opiniei publice un om politic și diplomat viu, care a fost chemat să urmărească o linie națională, în condițiile unei confruntări permanente cu diverse partide, fracțiuni, grupări sau persoane care s-au înscris pe un larg diapazon de atitudini și poziții, fără a căror cunoaștere nu s-ar putea înțelege tensiunea, dramatismul și tragismul destinului politic al marelui nostru înaintaș.

Au văzut astfel lumina tiparului – dintr-o asemenea perspectivă și pentru a reconstitui tocmai o asemenea proiecție – aprecieri și poziții provenind dintr-o mare diversitate de surse: telegrame, rapoarte, memorandumuri, scrisori, însemnări zilnice, amintiri, memorii, interviuri, declarații, interpelări și intervenții parlamentare, articole și comentarii de presă ș.a.

Alăturându-se celor editate (uneori redată fragmentar), abuziv citate și defectuos reproduse, mai ales în cazul unor traduceri, sau puțin cunoscute, mărturiile nou introduse în circuitul public larg – în marea lor majoritate inedite – reintegrează imaginea noastră despre lume și actorii ei, aducând în prim-plan interese, tensiuni, conflicte, valori, virtuți, tare politice și morale.

În mod deliberat editorul a lăsat cititorului, specialist sau nu, revelația uneia sau alteia dintre mărturiile, propria judecată, posibilitatea de a compara sursele și evaluările, de a le confrunta valoarea și autenticitatea, importanța lor ca izvor pentru cercetările istorice și literare.

Analistului și criticului nu le vor scăpa valoarea documentară a acestui volum, în care a predominat preocuparea de a surprinde și aduce o selecție cât mai largă de voci, curente, poziții, atitudini, înscrise pe o gamă largă de genuri, în care se regăsesc analize și comentarii, elogii pline de căldură umană și diatribe fără rezerve, pagini poematice sau de pamflet. Pagini memorabile, oriunde s-ar afla, care se citesc cu o plăcere indicibilă sau doar cu interes, sub semnături nedrept ignorate sau prea puțin cunoscute.

În acest an, sub egida Fundației Europene Titulescu, a văzut lumina tiparului culegerea de documente *Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii* (editat de Emil Păunescu, Nicolae Petrescu, George G. Potra), București, 2003, 221 p. + 21 ilustrații. Volumul reunește mai întâi 8 texte memorialistice, pe care Nicolae Raicoviceanu le-a consacrat lui Nicolae Titulescu, dintre care 7 se păstrează în același caiet-manuscris și se referă la perioada 1913–1936. În același volum, a fost publicată corespondența primită de Nicolae Raicoviceanu de la soții Nicolae și Ecaterina Titulescu, care însumează 103 piese (57 scrisori, 38 telegrame, 5 bilete și 3 cărți poștale ilustrate, din care 9 au fost expediate de Ecaterina Titulescu). Din păcate, din corespondența trimisă de Nicolae Raicoviceanu pentru „Patronul“ său nu au fost depistate până în prezent decât 12 piese (4 scrisori și 8 telegrame). Lotul de documente editat este completat cu 2 declarații de avere, un proces verbal și o adresă. Acest segment de corespondență, totalizând 119 piese, acoperă cronologic intervalul 1918–1940.

În marea lor majoritate inedite, piesele reunite în acest volum, desfășurate pe un arc temporal de peste două decenii, se referă la un evantai larg de probleme, personale și oficiale. Prin numeroasele și substanțialele informații necunoscute, la care textele oficiale nu fac decât rareori referiri, aceste documente permit (re)scrierea unor momente sau segmente de existență, reconsiderarea și completarea unor pagini consacrate biografiei private și politice a lui Nicolae Titulescu.

Activitatea relațiilor profesionale și colegiale cu cercetători din domeniul istoriei politicii externe și diplomației românești, sub auspiciile Fundației Europene Titulescu, deschide noi orizonturi investigații și fructificării fondurilor sau pachetelor documentare Titulescu aflate în mai multe centre din țară. Se prefigurează într-un termen rezonabil alcătuirea și editarea unor volume de documente privind relațiile lui Nicolae Titulescu cu Savel Rădulescu, George Oprescu, Constantin Vișoianu și nu numai, existând suportul faptic și ideatic pentru a putea afirma posibilitatea publicării unor culegeri similare privind prietenia dintre Titulescu și

Raicoviceanu, cu aceeași convingere că ele vor îmbogăți substanța aprecierilor datorate exegeților titulescieni privind evenimente, personalități, relații oficiale sau personale, ecouri și reacții, împliniri și insuccese, sau, pe deasupra tuturor, dimensiunea intelectuală și morală a vieții unui om care a trăit cu o intensitate fără egal istoria și politica veacului său.

Preocuparea noastră pentru editarea documentelor Nicolae Titulescu existente în România, a fost dublată în timp de stăruitoarea cercetare a unor arhive din străinătate și de efortul de a le aduce acasă în țară, în original sau în copii, după posibilități.

Demersurile Fundației Europene Titulescu întreprinse în acest sens se adaugă în mod fericit acțiunilor similare urmărite cu succes în anii anteriori de Ministerul Afacerilor Externe și Arhivele Naționale ale României.

În toamna anului 2002, domnul doctor Gilbert Monney Câmpeanu, cetățean elvețian de origine română, a donat Fundației Europene Titulescu un important pachet de documente privind pe omul politic și diplomatul român. Prin actul semnat la 26 octombrie 2002, la Vétroz (Elveția), între Gilbert Monney Câmpeanu, ca donator, și directorul Fundației Europene Titulescu ca donatar, au fost preluate și aduse în aceeași lună în România un total de 1 630 pagini-document (telegrame, note personale, note de convorbiri, memorandumuri, declarații de presă, discursuri ș.a.) și 425 scrisori adresate lui Nicolae Titulescu de personalități române și străine, elaborate în perioada 1923–1931, toate piesele fiind originale și în cvasitotalitatea lor inedite.

Printre scrisorile și telegramele trimise lui Nicolae Titulescu, intrate în posesia noastră, găsim înscrisuri semnate de: Regina Maria a României, Patriarhul Miron Cristea, Alexandru Averescu, Ion I.C. Brătianu, I.G. Duca, Vintilă I.C. Brătianu, Nicolae Iorga, Iuliu Maniu, G.G. Mironescu, Barbu Știrbey, C.I.C. Brătianu, Ion Mihalache, Virgil Madgearu, dr. N. Lupu, Victor Slăvescu, dr. Constantin Angelescu, Ion Inculeț, dr. Ion Costinescu, Stelian Popescu, general Traian Moșoiu, Mihai Popovici, Virgil Potârcă, Sever Bocu, Constantin Hiott, Gheorghe Buzdugan, colonel Ion Antonescu, colonel Constantin Sănătescu, general Paul Angelescu, general Dumitru Iliescu, general I. Dumitrescu, Ion Cantacuzino, Ion Mitilineu, Dimitrie I. Ghyka, Grigore Gafencu, Constantin Vișoianu, Nicolae Petrescu-Comnen, Mihail R. Sturdza, Vespasian V. Pella, Constantin Diamandy, Carol (Citta) Davila, Ion Lugoșianu, Viorel Virgil Tilea, Alexandru Zeuceanu, Alexandru N. Lahovary, Alexandru Cretzianu, Dimitrie N. Ciotori, Henri Catargi, Alexandru Gurănescu, Mihai Arion, Alexandru Telemaque, Dimitrie Drăghicescu, Constantin Laptew, Mitiță Constantinescu, Victor Bădulescu, C.G. Dissescu, Dimitrie Gusti, Vasile Pârvan, Ion Bianu, Onisifor Ghibu, Sextil Pușcariu, Alexandru Lapedatu, Dimitrie Negulescu, G.-G. Longinescu, Barbu Dumitrescu, Constantin Hamangiu, Mircea Djuvara, I. Răducanu, Anastase Simu, Eliza Brătianu, Martha Bibescu, Elena

Văcărescu, Irina Procopiu, Alexandrina Cantacuzino, Cincinat Pavelescu, Louis Steurmann, Benno Brănișteanu; Regina Olga a Greciei, Eric Drummond, Erik Colban, Vernon Bartlet, Pierre Comert, Mineichiro Adatci, José Gustavo Guerrero, Edouard Herriot, Joseph Paul-Boncour, François Poncet, Robert Coulondre, Eugène Lautier, H. Franklin-Bouillon, Gabriel Puaux, Henri Bonnet, Aimé de Fleuriau, Madeleine Brisson, Louise Weiss, Ramsey MacDonald, Austen Chamberlain, Robert Grey, Lord Cecil, Winston Churchill, F.W. Leith-Ross, Philip Noel-Baker, R.W. Seton-Watson, Harold Nicolson, Wickham Steed, Charles Upson Clark, Ifor L. Evans, D. Madge, Otto Niemeyer, Gustav Stresemann, Dino Grandi, Giuseppe Volpi di Misurata, Eleutherios Venizelos, Nikolaos Politis, Jan Garrigue Masaryk, Frank Billings Kellogg, Joseph de Fontenay, A.F. Frangulis, R.N. Coudenhove-Kalergi, Lucien Wolf ș.a., pe care le-am menționat dincolo de orice rigori formale sau de fond.

Timp de 40–50 de ani, aceste documente au fost deținute de domnul George Anastasiu (1905–1992), diplomat român de carieră, licențiat în drept al Universității din București și diplomat al Academiei de Drept Internațional de la Haga. În 1934, George Anastasiu a fost chemat ca șef de cabinet al lui Nicolae Titulescu. În toamna anului 1935, aflat în vacanță la Cap Martin, Nicolae Titulescu – de acord cu Ecaterina Titulescu, Savel Rădulescu, Nicolae Raicoviceanu – a încredințat lui George Anastasiu sarcina de a-i clasa toate înscrisurile sale în scopul redactării ulterioare de către „Patron“ a unor eventuale memorii. În anii următori, rând pe rând, din partea lui Nicolae Titulescu personal și ulterior din partea Ecaterinei Titulescu și a lui Ion Burcă (la cererea Ecaterinei Titulescu), George Anastasiu a primit noi și noi documente, constituind un fond compact, cuprinzând o mare cantitate de piese în original, dar și în copie. Dinamica intrărilor și ieșirilor din acest fond, ca surse și destinații, poate constitui subiectul unei abordări și unei prezentări distincte. O mare parte din documentele Nicolae Titulescu, care au fost un timp în custodia lui George Anastasiu (și amintim doar cele 187 caiete personale, format mare, aparținând fostului om politic și diplomat român), au ajuns prin decizia Ecaterinei Titulescu – greu de spus dacă prin vânzare sau donație – la The Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Hoover Archives, Stanford University, Palo Alto, California, SUA. La 26 septembrie 1986, George Anastasiu a desemnat ca moștenitor al tuturor bunurilor sale din Elveția (inclusiv cele privind pe Nicolae Titulescu) pe domnul doctor Gilbert Monney Câmpeanu.

Documentele donate pe această cale Fundației Europene Titulescu au făcut deja obiectul unor prezentări publice și sunt integrate, treptat, în volumul de față și în cele în pregătire, în funcție de perioada avută în vedere.

Volumul pe care îl supunem atenției specialiștilor și marelui public acoperă primul mandat ca ministru de Externe al lui Nicolae Titulescu (6 iulie 1927–30 iulie 1928).

Oricare dintre cititori ar putea pune întrebarea: de ce acesta și nu altul? De ce această perioadă și nu alta?

Înainte de toate, editorii țin să afirme hotărârea și dorința lor de a urmări și aplica întregul program de publicare a *Operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu*, programul suferind, așa cum afirmam ceva mai sus, amendări care privesc încadrarea cronologică de către unul sau altul dintre volume. Rațiunile pentru care ne-am oprit acum asupra acestui segment temporal sunt multiple. Prima dintre ele – și cea mai importantă – este că acest volum reflectă o perioadă cu adevărat substanțială și relevantă a activității sale politico-diplomatice. O a doua ar putea fi aceea că, după lucrarea lui Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)* (în cele trei versiuni), publicarea volumului de față se impunea cu prioritate. În fine, o spunem cu toată sinceritatea, câteva volume acoperind alte perioade așteaptă documente din unele surse externe, identificate dar neintrate în posesia noastră, din motive care ne depășesc, pe de o parte, iar altele urmează abia să fie puse în lucru, pe de altă parte, resursele umane și materiale de care dispunem fiind limitate.

Sunt reunite în paginile acestui volum un număr de 383 de documente (note de lucru, telegrame, rapoarte, memorii, memorandumuri, interpelări și răspunsuri la interpelări parlamentare, procese verbale ale Comisiei juridice a Ministerului Afacerilor Străine, intervenții în structurile Societății Națiunilor – Adunare și Consiliu –, cuvântări, conferințe, declarații și comunicate de presă, interviuri, înalte decrete, decizii ministeriale, scrisori ș.a.), față de doar 20 de documente în *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice* și față de doar 2 documente în *Nicolae Titulescu. Discursuri*, ceea ce impune de la sine sub raportul capacității de cuprindere.

Sursele la care am apelat pentru acest volum au fost în ordinea importanței și a cantității materialului pe care ni le-au oferit: Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe, Arhivele Naționale Istorice Centrale, Biblioteca Academiei Române, Muzeul Județean de Istorie Galați, Arhiva Fundației Europene Titulescu (Fond Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu).

Faptul că dispunem de și publicăm azi mai multe documente privind anii 1927–1928 decât în demersurile anterioare mai sus citate se explică prin extinderea investigației noastre. Am reluat fonduri cercetate în anii 1964–1967, am atacat fonduri neabordate până acum (printre care amintim dosarele personale ale diplomaților și consulilor români, așa-zisele „caziere“) și am despuiat colecții de ziare de vocație națională, care ne-au oferit nu numai documente și informații complementare, ci și note, articole și comentarii, care ne-au permis să înțelegem și să facem inteligibile

documente din Hoover Archives. În bogata și prestigioasă arhivă americană se află un prețios fond de documente Nicolae Titulescu, inclusiv pentru anii 1927–1928, a cărui consultare și, mai ales, a cărui fructificare au fost restricționate prin termenii și exigențele proprii arhivei în general și fondului arhivistic respectiv în particular. Decesul lui George Anastasiu, al lui Gheorghe Antoniadă și al Mariei Yvonne Antoniadă înlătură unele restricții. Fundația Europeană Titulescu a convenit la mijlocul acestui an o înțelegere cu Hoover Archives privind consultarea și publicarea libere a acestor documente începând cu anul 2004. În mod firesc, aceste documente – și nu putem evalua cu exactitate în momentul de față numărul de piese și de pagini însumare – vor fi incluse în volumele aflate în lucru sau vor face obiectul unei *Adende* la actualul volum. Vor fi încercate noi cercetări în arhivele diplomatice ale Ministerelor de Externe din Marea Britanie, Franța, Germania, Italia ș.a. – din care Arhivele Naționale au adus în România și au pus la dispoziția publicului numeroase înscrisuri – pentru a consulta noi fonduri sau dosare deschise cercetării. Nu putem aștepta cu publicarea până în momentul când vom avea certitudinea – dacă o vom avea vreodată – că suntem în posesia tuturor documentelor Nicolae Titulescu.

Construcția volumului se articulează după cum urmează: un *Cuvânt înainte* semnat de prof. univ. dr. Adrian Năstase, președintele Fundației Europene Titulescu, de al cărui nume se leagă lansarea și reluarea acestei colecții; *Prefață* (de fapt un ministudiu introductiv); *Notă asupra ediției* semnate de editori; *Rezumatul documentelor*; *Documente* propriu-zise; *Repere* privind viața și activitatea lui Nicolae Titulescu pe durata primului portofoliu de ministru al Afacerilor Străine (6 iulie 1927–30 iulie 1928); *Scurte note biografice* privind personalități politice, diplomatice, științifice și culturale evocate sau citate; *Ilustrații*; *Legendele ilustrațiilor*; *Indice de persoane*.

Cât privește reperele biografice privind pe Nicolae Titulescu, acestea au la bază, în principal, *Însemnări zilnice* ale „Patronului“ cuprinse în agende format 11 x 13½ cm., legate în marochin roșu, de 365 pagini fiecare, hârtie cretată, ținute la zi, cu puține excepții, ceea ce ne permite să restabilim programul și întâlnirile politice, diplomatice și personale de fiecare zi. Aceste *Însemnări zilnice*, în număr de 9 agende (anii 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930) au fost puse la dispoziția statului român, în 2002, de domnul Vlad Antoniadă, nepotul filosofului și diplomatului român Constantin Antoniadă, colaborator apropiat al lui Nicolae Titulescu, îndeplinind funcția de delegat al României la Societatea Națiunilor și, ulterior, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Berna. O asemenea agendă, acoperind anul 1938 se află în Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe. Ea a fost prezentată în lucrarea lui George G. Potra, *Nicolae Titulescu. În Țara Dreptilor*, Editura Fundației „Universitatea pentru toți“, Slatina, 2001, 176 p. Suntem

îndrituiți să presupunem că Nicolae Titulescu a făcut însemnări zilnice și în acei ani pentru care nu avem agende, pe care sperăm să le putem identifica totuși cândva. Fundația Europeană Titulescu își propune ca, în anul 2004, să publice, în primul semestru, *Însemnările zilnice* pe anii 1927 și 1928. Apreciem aceste documente ca o sursă remarcabilă de informații pentru editorii volumului de față, pentru cercetătorii istoriei politicii externe și ai diplomației românești, umplând goluri și invitând la noi direcții și subiecte de cercetare. Conținutul sumar al acestei agende – calificate de unii, în mod nejustificat, ca memorii – trebuie văzut doar ca un reper factic și cronologic utilizabil de Nicolae Titulescu pentru memoriile ce ar fi putut să le scrie. Că agendele reprezentau doar una dintre surse a acestor posibile memorii o dovedește și faptul că marele nostru diplomat realiza și alte notații, dintre care menționăm, în primul rând, cele 187 caiete format mare, aflate la Hoover Archives (poate au fost chiar mai multe?!). Descifrarea acestor însemnări zilnice a fost deosebit de dificilă, majoritatea notațiilor fiind făcute în condiții de oboseală și stres, cele mai multe în cursul nopții, uneori bolnav, sub imperiul mereu prezent al crizei de timp. Dat fiind că aceste pagini sunt scrise uneori cu prescurtări doar de el știute, fără nici o intenție de a ascunde identitatea interlocutorilor, faptul că ici-acolo se amestecă unele cuvinte în care se regăsesc influențe ortografice ale limbii franceze sau ale limbii engleze, că pe alocuri apar inconsecvențe sub raportul notării numelor de persoane, de localități sau de instituții, înțelegerea și transcrierea lor (notate destul de des cu creion moale, cuvinte sau părți ale cuvintelor se șterg de pe paginile de hârtie crețată, devenind aproape ilizibile) a fost și rămân un exercițiu de efort, perseverență și profesionalism, apelându-se la studii de grafologie, la comparații cu alte manuscrise titulesciene, la dicționare de limbă și enciclopedii istorice, diplomatice, la atlase geografice.

Am elaborat scurte note biografice pentru un număr de 420 persoane. În ciuda consultării unui mare număr de enciclopedii și dicționare, generale sau specializate, din țară și străinătate, de anuare, a dosarelor personale din Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe și a documentelor aflate în Biblioteca și Arhivele Oficiului Națiunilor Unite pentru Europa de la Geneva, pentru unii dintre cei citați n-am găsit nici un fel de informații sau atât de puține ajungând în final doar la redactarea câtorva rânduri. Îndrăznim totuși să credem că notele biografice incluse în volum vor fi apreciate drept contribuții și corecții utile la un necesar dicționar de personalități și oameni politici, diplomați, scriitori și oameni de știință-diplomați ai perioadei interbelice.

Documentele selectate au fost reproduse în integralitatea lor, mergând la formula originală, lăsând de-o parte forme secundare, inserate mai ales în presa vremii. Nu ne-am permis abrevieri sau eliminări din text. În cazul proceselor verbale ale lucrărilor Adunării și Consiliului Societății

Națiunilor, incluzând în una sau alta din ședințe mai mulți vorbitori, ne-am oprit doar la intervențiile lui Nicolae Titulescu.

Textele tipărite sau nu, dactilografiate sau în manuscris, au fost culese și confruntate cu rigoare, intervenind în text, doar atunci când a fost cazul, pentru a îndrepta evidente greșeli de decriptare sau de ortografiere a termenilor comuni, a numelor de persoane sau de localități, a dezacordurilor de caz sau de gen ș.a.

Am procedat la traducerea integrală în limba română a documentelor redactate și transmise în scris, pe cale diplomatică, sau prezentate oral, în limbile franceză, engleză, germană, italiană, inclusiv a locuțiunilor în limba latină. Fideli stilului titulescian și lexicului vremii, am păstrat în traducere formule și cuvinte care pot părea astăzi vetuste, dar care au un incontestabil parfum de epocă.

Dimensiunea volumului ne-a impus organizarea materialului documentar în două părți consistente, paginile acestora fiind numerotate în continuare și bucurându-se de un singur indice.

Dat fiind că nu dispunem în momentul de față de toate documentele posibile, pe care intenționăm să le aducem în corpusul *Opera politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu*, faptul că nu putem evalua anticipat, cu exactitate, dimensiunea acestora ca număr de pagini, precum și în ce măsură construcția poate afecta ordinea inițială în 16 volume și, nu în ultimul rând, faptul că nu am urmărit tipărirea acestora în ordine strict cronologică, am procedat – și o vom face la fel și ulterior – la indicarea pe coperte și paginile de titlu a perioadelor strict delimitate.

Gratitudinea noastră se îndreaptă spre conducerile tuturor instituțiilor care au răspuns cu amabilitate solicitărilor noastre, în primul rând celor din țară, care ne-au deschis consultării toate fondurile de interes științific, mulțumirile noastre se adresează domnilor Gilbert Monney Câmpeanu, Vlad Antoniadă și doamnei Elena Danielson, domnilor Nicolae Nicolescu, Ștefan Stanciu și Gheorghe Neacșu, care ne-au semnalat și ne-au facilitat accesul la documente de interes imediat, doamnei Ana Potra, care a contribuit substanțial și calificat la descifrarea însemnărilor zilnice ale lui Nicolae Titulescu din anii 1927 și 1928, ale căror date, informații și aprecieri le-am folosit pe larg în paginile acestui volum.

În colaborare cu Regia Autonomă „Monitorul Oficial“ am întâlnit constantă receptivitate, spirit de echipă și dedicare pentru lucrul bine făcut.

Editorii volumului de față și colaboratorii lor au avut în prof. univ. dr. Adrian Năstase, președintele Fundației Europene Titulescu, un sprijin permanent, atașamentul intelectual și moral al domniei sale față de proiecte majore, față de publicarea *Operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu*, fiind întotdeauna încurajator și stimulator pentru noi, asigurând efortului și demersului nostru un cadru fertil și mijloace adecvate pentru

împlinirea fericită a unui nou pas semnificativ, pe calea datoriei pe care o avem față de Nicolae Titulescu.

Vom rămâne profund îndatorați tuturor celor care – din țară sau din străinătate – ne vor împărtăși părerile și sugestiile lor și, mai ales, ne vor semnala sau încredința documente de interes care nu se găsesc în volumul de față sau în cele aflate în pregătire.

Solidaritatea intelectuală și morală a tuturor celor care se vor regăsi într-un fel sau altul asociați acestui proiect va fi esențială pentru succesul demersului național care încearcă să-l redea pe Nicolae Titulescu oamenilor care se hrănesc din ideile unui Om care a făcut istorie în veacul asupra căruia și-a pus pecetea ca demiurg al Păcii.